

De dichter en de Chinezenmoord

Niels Bokhove

'In geen jaren heeft Utrecht zóó iets verschrikkelijks gekend'

'Er valt een man langs het raam naar beneden' zei de dichter Martinus Nijhoff nogal droogjes op een avond rond 1934 in een Chinees restaurant in Utrecht tegen zijn tafelgenoten. Naar verluidt had de Chinese kok plotseling de Chinese kelner uit het keukenraam bóven het eetzaaltje gegooid en zo vermoord. Maar klopt het verhaal over Nijhoff wel? Een reconstructie van wat er werkelijk gebeurde.

Wie er die avond precies bij waren is onbekend, maar van Nijhoffs 'maandagavondclub' zaten vaak aan de stamtafel bij het raam: de schilder Pyke Koch en diens vrouw Heddy de Geer en huisgenoot en musicus Hans Philips. Die avond zaten er als Nijhoffs disgenoten in elk geval zijn Utrechtse vriendin Josine ('Jootje' voor vrienden) van Dam van Isselt, want uit hun 'levendige gesprekken' was de eetclub voortgekomen, en kunsthistorica Victorine Hefting, want van haar is dit verhaal afkomstig. Helaas echter in twee versies die elkaar op enkele punten tegenspreken en ook onduidelijk zijn.¹ Zowel de inhoud — Nijhoff en een moord — als de schrijfster — niet altijd even betrouwbaar met haar herinneringen —

vormden aanleiding genoeg om dit verhaal eens na te trekken.²

In haar herinneringen aan Nijhoff vertelde Hefting dat het Chinese drama had plaatsgevonden 'in het Chinees restaurant om de hoek bij de Zadelstraat'. De eetclub zou de val van de kelner niet gezien, maar wel de smak op straat gehoord hebben. Later kwam ze erop terug in haar autobiografie. Nu waren de eetavondjes 'bij een Chinees tegenover de brug bij de Trans' geweest. In beide gevallen dateerde ze het drama ergens in de jaren rondom het ontstaan van Nijhoffs nieuwe bundel *Nieuwe gedichten*, dus rond 1933–34.³ Hoe zat het nu precies, vroeg ik mij af. Waar was dat Chinees restaurant? Wanneer vond die moord daar nu eigenlijk plaats? Wat gebeurde er precies? Het zou een kleine bijdrage aan de biografie van Nijhoff kunnen betekenen, een biografie die er nog steeds niet is.

Onbetrouwbare herinneringen

Een speld in een hooiberg, dacht ik aanvankelijk. Maar dat viel enorm mee. We⁴ hadden immers twee aanknopingspunten: de moord moest op een maandagavond gebeurd zijn, bij benadering in de jaren 1933–1935. Het moest dus in een dinsdagkrant verslagen zijn. Al na een paar uur hadden we beet: de plaats delict bleek het Chinees restaurant Chung Ho Cha

法官狄

RECHTERTIE.NL

Lou aan de Lichtegaard 8 te zijn en de datum 21 mei 1935. (Het pand is er nog steeds, in onveranderde staat.) Uit de vele persverslagen blijkt dat het drama niet alleen in Utrecht veel beroering wakte maar ook in de rest van het land. 'In geen jaren heeft Utrecht zóó iets verschrikkelijks gekend', meldde *Het Centrum*.

En hier dook de eerste verrassing op: de moord bleek in de vroege ochtend van een dinsdag gebeurd te zijn, want dat was die 21e mei. Toen was Nijhoff er niet meer, die lag na het etentje waarschijnlijk nog op één oor in zijn kamer aan de Oosterstraat — of misschien bij vriendin 'Jootje' thuis in de Herenstraat. Hefting had zich dus vergist. Daarmee verdween Nijhoff dus uit het verhaal — maar een andere schrijver zou min of meer zijn plaats innemen. Een tweede feit bij Hefting klopte ook niet: de kelner was niet naar beneden gegooid, nee, hij was door de kok in zijn bed boven op zolder doodgeslagen met een hakmes en vervolgens had de dader zelfmoord gepleegd door naar beneden te springen.

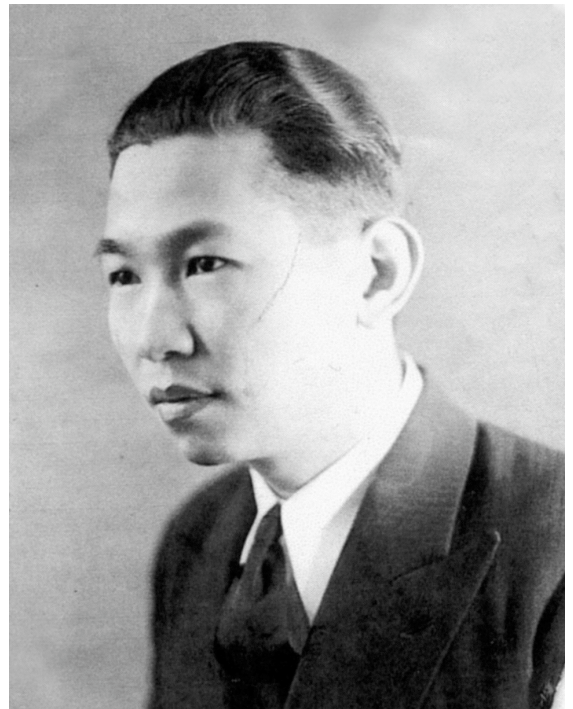
Genoeg redenen om de zaak eens nader te onderzoeken. Naast de Utrechtse dagbladen en ook een aantal landelijke kranten raadpleegde ik Het Utrechts Archief, spoorde familie van de restaurantexploitante op en kwam ook terecht bij de TROS en een bekend antiquaar.

De aanloop naar het drama

Het restaurant was gestart in oktober 1934 door de Leidse Nelly Remouchamps (over haar dadelijk meer). Als kok nam ze de toen 34-jarige Lee Foo in dienst, als kelner de 29-jarige Li Fang.⁵ Deze, en waarschijnlijk ook zijn collega,

Het Chinees restaurant, Lichte Gaard 8, 1935

Li Fang

was — net als alle Chinezen in die tijd — als zeeman bij de koopvaardij in Nederland blijven 'hangen'.

Li Fang, zoon van een Chinese vader en een Franse moeder, was 'een zeer goed ontwikkelde jongeman' die zich na een loopbaan als hofmeester door omstandigheden gedwongen zag in de horeca zijn boterham te verdienen. Hij beheerste de Nederlandse taal vrij goed en was dus inderdaad een goede gesprekspartner voor het eetgroepje rond Nijhoff. Lee Foo daarentegen had een lager opleidingsniveau en sprak nauwelijks Nederlands. Volgens de overlijdensakte was hij getrouwd met een zekere Ro. Zij zou met hun kind in China wonen. Elke maand maakte de kok geld over naar haar via het Chinees consulaat in Rotterdam.

Beide Chinezen bewoonden samen de linker zolderkamer aan de voorkant van het pand (het dakraampje is er nog altijd). Hier sliepen zij, eten deden zij vermoedelijk in de keuken van het restaurant op de eerste etage.

Toen iemand een paar dagen voor het drama aan Li Fang vroeg of hij niet blij was met een dag zonder zijn collega, antwoordde hij dat hij 'bang was alleen'. Dat schijnt kenmerkend te zijn geweest voor hun onderlinge relatie, die enerzijds uit 'kameraadschap' in een voor hen vreemde wereld bestond, maar waarin anderzijds Li Fang bang voor zijn collega was. Mensen die hen dagelijks meemaakten vertelden dat de kelner de kok voortdurend uit de hoogte behandelde en koeioneerde. Daardoor verkeerden ze al geruime tijd in onmin, sterker nog, de kelner was zelfs bang voor de kok, maar veranderde zijn pestgedrag toch niet.

De laatste weken ging het bergafwaarts met hun verstandhouding. 'Op zekeren dag had de

kok zich op de W.C. opgesloten uit angst voor zijn landgenoot. [Li Fang] zat intusschen druk gesticuleerend op de trap, zuchtte diep en hevig', wat het nichtje van de beheerster, dat ook in huis woonde, ertoe bracht hem te bezweren Lee Foo 'niets aan te doen'.

Het drama op 21 mei

Wat er die ochtend precies is gebeurd, valt uiteraard moeilijk te achterhalen: de enige ooggetuige, de dader, overleefde het drama zelf niet. Er was dus ook geen rechtzaak. Toch valt het verhaal tamelijk goed te reconstrueren aan de hand van alle krantenverslagen.

Om de een of andere reden is er rond zeven uur ruzie tussen beiden ontstaan. Over het motief of de aanleiding daarvoor bestaan diverse theorieën. De ene noemt een ruzie over het rookgedrag van de kelner, een ander een ruzie om een vrouw, en een derde het ontslag dat de kok volgens de kelner boven het hoofd hing.

Li Fang zou door zijn huisarts zijn gewaarschuwd, niet te veel te roken, omdat hij het aan zijn hart had. Die ochtend had hij meteen na een eerste een tweede sigaret opgestoken. De kok die hem dit — mogelijk om terug te pesten — verboden had, zou daardoor buiten zinnen zijn geraakt.

Een liefdesdrama werd door de politie als mogelijke oorzaak van de hand gewezen. De kelner bleek een verlovingsring in zijn portemonnee te hebben, maar ontkende altijd verloofd te zijn. Dat dit toch een reële mogelijkheid is, zal dadelijk blijken.

Een politiek motief is echter ook mogelijk. Er bestonden namelijk onder de Chinezen in Nederland al langer spanningen tussen de zgn. 'Bo-on'-groep en die van de 'Drie Vingers'.⁶

Van de ruzie tussen beide mannen, die gepaard ging met angstig geroep, was er één getuige, namelijk de man die de rechter zolderkamer bewoonde. Deze buurman, een jonge jurist,

riep door de wand heen dat ze zich rustig moesten houden, wat hielp. Bovendien waarschuwde hij de beheerster beneden en ging weer naar bed. Wat daarna gebeurde verliep kennelijk in relatieve stilte. Hoe dan ook, de kok ontstak in blinde woede, er volgde een korte worsteling, waarna hij een hakmes pakte en de kelner in zijn bed doodde door hem de linkerslaap in te slaan en vervolgens de keel door te snijden. Vervolgens klom hij via een stoel door het dakraampje en liep enige tijd in de dakgoot op veertien meter hoogte heen en weer, even niet wetend wat te doen. Door het andere dakraampje maakte hij de jurist met gebaren en in gebroken Engels duidelijk dat hij de kelner gedood had en nu ook zelf dood wilde. Het nichtje van de beheerster kwam later naar boven en zou hem nog juist door het raampje gezien hebben, waarbij hij haar wees op een soort afscheidsbriefje op het bed van het slachtoffer. Daarna, om kwart over acht, sprong hij, waarbij hij bovenop de fiets van een passerend meisje viel. Hij was op slag dood, het meisje licht gewond, de fiets total loss.

De gewaarschuwde politie kwam in de persoon van met name inspecteur J.C.M. Swertz. De politiefotoograaf maakte foto's. In eerste instantie was er alleen de dode kok op straat, maar toen men het pand inging vond men onverwacht ook de dode kelner. Beide lichamen werden naar het politiebureau gebracht, het meisje werd geholpen in het ziekenhuis.

J.C.M. Swertz

Restaurant voor 'studenten en artisten'

Wat weten we nu over het restaurant, dat nogal onopvallend naast het verkooplokaal van de firma Beijers gevestigd was? Chung Ho Cha Lou — letterlijk 'Eerste Hollands-Chinese Eethuis', geschilderd op de drie ramen van de eerste etage — moet in die tijd zo ongeveer het enige Chinees restaurant in Utrecht zijn geweest, want een van de kranten meldde dat het bericht over een moord in een dergelijke gelegenheid 'genoeg [is] om te weten, dat dit drama zich aan de Lichte Gaard moest hebben afgespeeld'.⁷ In het voorzaaltje op de eerste verdieping, ingericht met een gebeitste vloer en Chinese doeken, konden ongeveer twaalf mensen eten. Het publiek bestond overwegend uit 'studenten en artisten', dus juist het soort figuren als in Nijhoffs eetclub.

Zoals gezegd werd het in oktober 1934 geopend door Nelly Remouchamps-Burgdorffer (*1890) uit Leiden.⁸ Zij was de weduwe van 'een be-

De dode kelner in bed. Achterin de stoel die de kok gebruikte om door het dakraam te klimmen

kend dokter in de archeologie', nl. de uit Vlaanderen afkomstige August ('Gust') E. Remouchamps (*1892). Zij trouwden in 1919, hij werd in 1925 conservator aan het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden en nam deel aan vele opgravingen in Nederland en daarbuiten. Tijdens opgravingen bij Fort Vechten in de gure zomer van 1927 liep hij een ernstige infectieziekte op waaraan hij kort daarna overleed.⁹ Zijn jonge vrouw moest met hun zoontje Eddy (*1920) verder met een nauwelijks opgebouwd weduwnpensioen. Dat bracht haar tot het starten van twee restaurants in Leiden en later die in Utrecht, bezocht door 'studenten en artisten, waaronder vele Oosterlingen'. Over die — vermoedelijk clandestiene — eethuisjes in Leiden heb ik helaas niets kunnen vinden.

Omdat zij vanuit Leiden niet de dagelijkse leiding van het Utrechtse restaurant kon doen, stelde Remouchamps een beheerder aan. Aanvankelijk was dat een Duitse oorlogsinvalide en zijn vrouw, met wie zij echter al snel 'onprettige ervaringen' had en die op een dag plotseling verdwenen. Daarna volgde een 70-jarige dame die met een 17-jarig nichtje van haar het restaurant runde, ook in de tijd van de moord. Dat nichtje was degene die de kok in de dakgoot had zien staan. Ondanks veel speurwerk is het mij niet gelukt, de identiteit van deze twee vrouwen te achterhalen. Hetzelfde geldt helaas voor de buurman-jurist.¹⁰

Een onverwachte bijrol

Opnieuw stuitte ik op een verrassing: blijkens de krantenverslagen speelde nog een andere figuur een rol in het spel, een 'pas gepromoveerd dr in de Oostersche taal, den heer Van Gulik'. Niemand minder dan de Rechter Tiauteur Robert van Gulik (*1910)! Er was dus toch nog een schrijver in het spel. Van Gulik was degene die zorgde voor de opschriftstelling

Promotiediner van Van Gulik, maart 1935

Nelly Remouchamps, ca. 1934

van de instructies van Remouchamps voor beide Chinese werknemers. Soms werd hij ingeschakeld om te bemiddelen in de gespannen verhouding tussen beide Chinezen, maar ook hij, als verondersteld kenner van de Oosterse ziel, stuitte dan op 'de ondoorgrondelijkheid van het Aziatisch karakter'. Deze functie van Van Gulik kwam echter niet zomaar uit de lucht vallen. Zoals bekend studeerde hij in die tijd in Leiden. In 1930 was hij hier op kamers gaan wonen bij de weduwe Remouchamps. Tussen beiden ontstond alras, ondanks het grote leeftijdsverschil van twintig jaar, een intieme relatie.

Maar dit geluk kon niet eeuwig duren. Op 7 maart 1935 promoveerde Van Gulik in Utrecht en gaf een diner in... restaurant Chung Ho Cha Lou. Kort daarna al, maar bijna drie weken vóór het drama, vertrok hij naar Japan voor zijn eerste diplomatieke baan. Op het station in Leiden zwaaide Nelly hem uit en zei 'op het allerlaatste moment dat dit, in ons beider belang, het einde moest zijn' van hun relatie, vooral vanwege hun grote leeftijdsverschil.¹¹ Nellie overleed in 1960 in Nijmegen, Van Gulik na een rijk bestaan als diplomaat én schrijver in 1967.

Van de moord heeft Van Gulik waarschijnlijk nooit geweten. Dit is interessant omdat het briefje, dat de kok op of bij het bed van zijn slachtoffer had gelegd, aan Van Gulik als tolk én kennelijke vertrouwenspersoon was gericht. De politie kon het helaas niet 'ontcijferen'. Kennelijk wist de dader niet dat de sinoloog al enkele weken weg was. Op de politiefoto van

de dode kelner in zijn bed zijn briefjes op het kastje aan het hoofdeind te zien, maar de tekst bleek na uitvergroting volstrekt onleesbaar.

Nog meer vondsten

Omdat ik meer wilde weten, met name ook hoe het interieur er uitzag waarin waarin Nijhoff en zijn eetclub wekelijks vertoefden, zocht ik naar nazaten van de eigenares. De naam Remouchamps is vrij zeldzaam in Nederland, al snel was dus Nellies kleindochter gevonden. En zo diende zich een volgende verrassing in deze speurtocht aan: het tv-programma Vermist van de TROS bleek al sinds 2006 op zoek naar familie van kelner Li Fang in China, aangezwengeld door een familielid van hem, en had de kleindochter al eerder gevonden. En dat niet alleen: de redactie bleek in het bezit van enkele politiefoto's van het misdrijf, afkomstig uit Het Utrechts Archief. Ze waren een recente schenking uit de papieren van inspecteur Swertz.

De naam van de politie-inspecteur had me intussen op een idee gebracht. Het lot zat mij mee want – inderdaad, alweer een verrassing – de bekende Utrechtse antiquaar André Swertz bleek een zoon van hem en bovendien de schenker van de foto's.

Het vervolg

Beide Chinezen werden van gemeentewege begraven in één graf – boven elkaar dus – op Soestbergen, in het meest oostelijke deel, waar alle grafstenen weg zijn, maar de menselijke resten nog liggen. Aanwezig was niet alleen

Maria de Ru

Nelly Remouchamps, maar met name ook een 'vrouwelijke bediende'.

Wie was die bediende, waarover de kranten eerder niet hadden bericht? Waarschijnlijk was zij de verloofde van Li Fang. Want hij bleek wel degelijk verloofd, vandaar ook die ring in zijn portemonnee. Zij was de Leidse Maria de Ru (*1915/16-1980). Sterker nog: ze was op dat moment zwanger en zou in november, dus een half jaar na de moord, bevallen van een zoon die nooit zijn vader zou kennen. En het is maar de vraag of de vader ooit van de zwangerschap heeft geweten. Het is die zoon die via de TROS familie van zijn vader in China zoekt.¹²

Maar daarmee was de speurtocht naar het verhaal áchter het verhaal nog niet ten einde. Want wie was dat 15-jarige meisje, de jongste in het verhaal, die voorbij fietsend ternauwernood aan het vallende lichaam van de Chinese kok ontkwam en er alleen een lichte schouderkneuzing aan overhield? Als ze nog leefde, wat wist zij dan nog van die zelfmoordsprong van de kok?

Vrijwel alle kranten vermeldden haar wonderbaarlijke overleving, maar slechts één gaf een hint voor haar identiteit: ze zou een dochter van de 'Bunnikschen wagenmaker v.D.' zijn. Er bleken in die tijd slechts een paar wagenmakers in Bunnik te zijn geweest en een van hen was Jan van Dijk. Ik ontdekte dat het oudste kind van hem een zekere Maagje Hendrika van Dijk, geboren op 16 november 1919, was – en dus inderdaad 15 in mei 1935.¹³ Rond 1960 dreef zij een markthandel in 'luxe artikelen en kunstnijverheidsproducten', i.h.b. 'in glas en keramische artikelen', en later ook 'textielgoederen en huishoudelijke artikelen' op en/of vanaf haar adres Haverstraat 21bis.¹⁴ Later woonde ze aan de Swammerdamstraat 9 in Zuilen. Haar dochter stierf vroegtijdig in 1994, zijzelf in 1998. Ik kon haar dus niet meer interviewen.

En Nijhoff? Hij heeft ongetwijfeld van het drama gehoord. Volgens Hefting zou hij 'van die tijd af veel over China' zijn gaan lezen. Best mogelijk, maar in zijn gedichten, kritieken en brieven is er niets over terug te vinden.

Dankwoord

Met hartelijke dank aan Jolanda Donné-Remouchamps, Victor Remouchamps, Loes Lee-man (Stichting Missing) en André Swertz voor informatie en beeldmateriaal.

Bron

Dit artikel verscheen eerder in *Oud Utrecht*, nr. 82 (augustus 2009), pp. 88–94.

URL: <http://www.oud-utrecht.nl/>

Op verzoek van de auteur zijn enkele correcties aangebracht.

Bron foto's: Het Utrechts Archief (1, 2, 4), TROS Vermist (3, 8), *Een man van drie levens*, Barkman en Van der Hoeven (6), particuliere collectie (5, 7)

RechterTie.nl dankt de auteur en de redactie van *Oud Utrecht* voor de toestemming tot overname.

Over de auteur

Niels Bokhove werd geboren in 1946. Hij studeerde filosofie en literatuurwetenschap en vervulde uiteenlopende functies. Momenteel is hij werkzaam bij de Universiteit van Mannheim.

Hij is specialist betreffende Franz Kafka en andere Midden-Europese schrijvers (diverse publicaties) en deed biografisch onderzoek naar dichters Martinus Nijhoff en Halbo C. Kool. Hij is 'maker' van literaire wandelingen en doet onderzoek naar lezingen e.d. in de Utrechtse boekhandel Broese, 1932–73.

Eind 2009 verschijnt zijn *Awaters spoor. Literaire omzwervingen door het Utrecht van Martinus Nijhoff* (uitg. Bas Lubberhuizen).

Voetnoten

¹ Victorine Hefting, *Enkele herinneringen aan Martinus Nijhoff*, Bzzlletin 8 (1979/80) 73, 37; Nienke Begemann, Victorine (Amsterdam, 1988), 124–25.

² *Awaters spoor. Literaire omzwervingen door het Utrecht van Martinus Nijhoff* (Amsterdam), verwacht eind 2009.

³ Victorine Hefting, *Enkele herinneringen aan Martinus Nijhoff*, Bzzlletin 8 (1979/80) 73, 37; N. Begemann, Victorine (Amsterdam, 1988), 124v.

⁴ Met grote dank aan Utrecht-kenner Bernard Martens van Vliet, die me met deze speurtocht en ook met andere kwesties ruimhartig hielp.

⁵ De kranten waren niet geheel uniform met die namen, wat op zich begrijpelijk is gezien de Chinese taal. Maar de namen werden ook verwisseld. Als hun leeftijd werd 30 jaar vermeld. Namen en leeftijden in de begraafplaatsadministratie neem ik als de correcte aan.

⁶ Zie: F. van Heek, *Chineesche immigranten in Nederland* (Amsterdam, 1936), en H.J. Wubben, *'Chineezers en ander Aziatisch ongedierte'. Lotgevallen van Chinese immigranten in Nederland, 1911-1940* (Zutphen, 1986).

⁷ Utrechtsch Nieuwsblad, 21-5-1934. In februari 1934 waren er in Utrecht volgens een politietelling 67 'Pinda-chinezen' (Utrechtsch Dagblad, 27-2-1934).

⁸ HUA, toegang 473, inv. 11644.

⁹ M. Eickhoff, *De oorsprong van het 'eigene'. Nederlands vroegste verleden, archeologie en nationaal-socialisme* (Amsterdam, 2003), 57v. Zie Remouchamps' postume publicatie *Opgravingen te Vechten* (1922–1926) (Utrecht, 1928).

¹⁰ De bewonersgeschiedenis van het pand valt niet goed te reconstrueren, omdat de woningkaarten van de hele Lichtegaard uit die tijd verdwenen zijn.

¹¹ C.D. Barkman & H. de Vries-van der Hoeven, *Een man van drie levens*. Biografie van diplomaat, schrijver, geleerde Robert van Gulik (Amsterdam, 1993), 29–34, 37.

¹² Zie www.vermist.nl/index.php?id=5, typ 'li fang maria de ru' als zoekterm.

¹³ Met dank aan het Streekarchivariaat Kromme-Rijngebied - Utrechtse Heuvelrug, Wijk bij Duurstede.

¹⁴ HUA, archief Kamer van Koophandel, toegang 473, inv.nr. 30081.

高
羅
佩